

Nowak, Gabriela

"Chęć łamie wszelkie przeszkody..." : profesor dr Alter Ber (1908-1977) : in memoriam

Nasze Korzenie 5, 64-66

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

*Chęć tamie wszelkie przeszkody...***Profesor dr Alter Ber (1908-1977): in memoriam**

W 1936 roku do magistratu plockiego wpłynęło podanie o przyjęcie na stanowisko drugiego lekarza weterynarii w rzeźni miejskiej. Wniosek odrzucono bez podania konkretnej przyczyny.¹ Zdumiewa to tym bardziej, iż podanie złożył znany już wówczas lekarz weterynarii, a zarazem uznany przez środowisko naukowe bakteriolog. Platon napisał, że filozofia rodzi się ze zdziwienia. Tym razem zdziwienie stało się zachętą do opowiedzenia krótkiej historii niezwykle człowieka, Altera Bera.

Alter (Artur) Pałtych Ber urodził się 25 marca 1908 roku w Płocku jako syn Chaskiela (Henryka), z zawodu handlowca, i Dwojry (Doroty) z domu Wajnrajch, która pochodziła z mazowieckiej wsi Tursk.² W opinii amerykańskiego historyka Howarda M. Sachara przyszły uczonec i lekarz dorastał w jednym z najbardziej atrakcyjnych polskich miast, które znane było w owym czasie ze swych brukowanych kamieniami średniowiecznych uliczek i przystojnych strzelistych wież kościelnych.³ W 1916 roku Alter wstąpił do pierwszej klasy Gimnazjum Humanistycznego, które ukończył ze świadectwem dojrzałości w roku 1924.⁴ W 1926 roku rozpoczął studia na Wydziale Weterynaryjnym Uniwersytetu Warszawskiego, które ukończył ze stopniem lekarza weterynaryjnego w 1931. W tym samym roku na łamach lwowskiego kwartalnika „Rozprawy biologiczne z zakresu medycyny weterynaryjnej, rolnictwa i hodowli” ukazał się jego pierwszy artykuł poświęcony zagadnieniu brucelozy, zatytułowany *Najnowsze prace o pałeczce Banga*. Brucelozą, zwaną inaczej gorączką maltańską, która stanowi jedną z najmniejbezpieczniejszych chorób zakaźnych zwierząt i ludzi, jako pierwszy w Polsce zajął się krakowski lekarz i mikrobiolog Julian Nowak (referat *Prątek Banga i jego biologia* wygłoszony na X Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie w dniach 22-25 VII 1907 r.), następnie Zygmunt Szymanowski (*W sprawie zjadliwości laseczki Banga dla człowieka*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, 1928). Kontynuatorem badań przez nich podjętych został Ber, pałeczka Banga stała się zaś tematem kolejnych jego artykułów ogłaszanych w kwartalniku „Medycyna Doświadczalna i Społeczna”, tygodniku „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, którego jednym ze współzałożycieli był Edward Flatau, „Zeitschrift für Infektionskrankheiten, Parasitäre Krankheiten und Hygiene der Haustiere”, „Comptes Rendus des Séances de la Société de Biologie. Société de Biologie de

Varsovie” i wspomnianych wyżej „Rozpraw biologicznych z zakresu medycyny weterynaryjnej, rolnictwa i hodowli”.⁵ Ber ogłosił także drukiem liczne prace naukowe z dziedziny bakteriologii, hematologii i farmakologii doświadczalnej oraz szereg artykułów popularnonaukowych z dziedziny weterynarii i bakteriologii w „Kurierze Porannym”.⁶ W 1931 roku wstąpił na Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego, który ukończył w 1935.⁷ Od 1928 do 1933 roku pracował w Zakładzie Bakteriologii Wydziału Weterynaryjnego Uniwersytetu w Warszawie, przy czym w latach 1931-1933 wykonywał prace zlecone i subsydiowane przez Wydział Higieny Ligi Narodów.⁸ Od 1932 do 1936 (tj. od chwili powstania do likwidacji) pracował w charakterze kierownika w Pracowni Biologicznej Zakładów Przemysłowych w Boryszewie, gdzie prowadził wraz ze Stefanem Kramsztykiem m.in. badania nad ubocznym działaniem związków salicylowych oraz leczniczym działaniem czynników przeciwanemicznych, których wyniki publikował na łamach „Warszawskiego Czasopisma Lekarskiego” i „Nowin Lekarskich”.

Na marginesie wspomnieć wypada, że Alter nie był jedynym lekarzem w rodzinie Berów. Jego młodsza siostra – Regina (ur. 4 XI 1909), była znaną w Płocku dentystką.⁹ Zawód ten wykonywała także jego żona – Irena (ur. 16 I 1912 w Płocku, córka Lejzera Fiszmana i Ety z d. Makowskiej).¹⁰

W 1934 roku Alter Ber brał udział w Międzynarodowym Zjeździe Anatomów, na którym wygłosił odczyt poświęcony badaniom nad ciałkami Kurloffa *Folia marphologica*.¹¹ O jego pozycji naukowej świadczy zaszczytne odznaczenie, które uzyskał za prace o pałeczce Banga, przyznane przez Komisję Narodową Zrzeszenia Lekarzy Weterynaryjnych w Polsce, na Zjeździe Krajowym w Kra-

5. *Przebieg infekcji Banga u myszy*, „Medycyna Doświadczalna i Społeczna”, Warszawa 1932; *Wpływ bakterii Banga na szczury*, „Medycyna Doświadczalna i Społeczna”, Warszawa 1933; *O występowaniu pałeczki Banga we krwi*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, Warszawa 1933; *O występowaniu pałeczki Banga w moczu i kale*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, Warszawa 1933; *Verlauf der Banginfektion*, „Zeitschrift für Infektionskrankheiten, Parasitäre Krankheiten und Hygiene der Haustiere”, Berlin 1932; *Bacilles de Bang et tuberculeux dans le lait*, „Comptes Rendus des Séances de la Société de Biologie. Société de Biologie de Varsovie”, Paris 1933; *Patogeneza choroby Banga*, „Rozprawy biologiczne z zakresu medycyny weterynaryjnej, rolnictwa i hodowli”, Lwów 1934 – artykuł stanowił zarazem sprawozdanie dla Komitetu Higieny Ligi Narodów.

6. M.in. *Wpływ surowic szczurów na pierwotniaki*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, Warszawa 1933; *Action du serum sur le Paramedics*, „Comptes Rendus des Séances de la Société de Biologie. Société de Biologie de Varsovie”, Paris 1932; *Badania nad czynnikami przeciwanemicznymi*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, Warszawa 1933; *Badanie mleka rynkowego warszawskiego*, „Wiadomości Weterynaryjne”, Warszawa 1933; *Badania nad związkami salicylowymi*, „Nowiny Lekarskie”, Poznań 1934.

7. APP, AMP, sygn. 25766.

8. APP, AMP, sygn. 25766.

9. APP, AMP, sygn. 26379, k. 76. Chaskiel i Dwojra Berowie mieli także przedwcześnie zmarłego syna Izraela Gersza (1906-1906) (AMP, sygn. 28639).

10. Archiwum Yad Vashem w Jerozolimie (dalej: YVA), sygn. 03/1607, Relacja Artura Bera, s. 1; APP, Akta stanu cywilnego gminy wyznania mojżeszowego w Płocku, 1908, nr aktu urodzenia 92.

11. *Recherches sur le corps de Kurloff*, „C.R. De L'Association des Anatomistes”, Bruxelles 1934.

1. Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), Akta miasta Płocka (dalej: AMP), sygn. 25766.

2. APP, Akta stanu cywilnego gminy wyznania mojżeszowego w Płocku, 1908, nr aktu urodzenia 30; AMP, sygn. 28639.

3. H. M. Sachar, *From the Ends of the Earth: The Peoples of Israel*, Cleveland 1964, s. 373.

4. APP, AMP, sygn. 25766; por. T. Chrostowski, *Z dziejów plockiej weterynarii 1875-1975*, Płock 1983, s. 106.

PROF. DR ALTER BER (1908-1977)

ZE ZBIORÓW INSTYTUTU YAD VASHEM W JEROZOLIMIE

kowie w 1935 roku.¹² W roku następnym uzyskał stopień doktora medycyny weterynaryjnej na Wydziale Weterynaryjnym Uniwersytetu Warszawskiego (praca doktorska *Badania krwi i ciepłoty wewnętrznej u świnek morskich i królików zakażonych pałeczką Banga*). Praktykę rzeźniczą odbył w rzeźni w Płocku pod kierunkiem dr Bolesława Biesiekierskiego i w Laboratorium Bakteriologicznym przy Rzeźni Warszawskiej pod kierunkiem dr. Malickiego.¹³ W 1936 roku brał udział w Ogólnopolskim Zjeździe Mikrobiologów i Epidemiologów w Łodzi, gdzie wygłosił odczyt *Badanie krwi a patogenezę choroby Banga*, opublikowany następnie na łamach „Medycyny Doświadczalnej i Społecznej”. W tym samym roku ukazały się drukiem: *Wpływ usunięcia śledziony na obraz krwi* oraz *Posiewy ze krwi i narządów u świnek* na łamach „Wiadomości Weterynaryjnych”, *Obraz krwi u zakażonych świnek* i *Ciepłota wewnętrzna u zwierząt zakażonych* („Medycyna Doświadczalna i Społeczna”) oraz *L'infection des rats avec le bacille de Bang* („Comptes Rendus des Séances de la Société de Biologie. Société de Biologie de Varsovie”). Po odrzuceniu podania w płockim magistracie, Alter Ber pracował naukowo w Zakładzie Histologii i Zakładzie Bakteriologii Wydziału Weterynaryjnego Uniwersytetu Warszawskiego. Pod koniec lat 30. prowadził, przy współpracy z Józefem Flaksem (również rodowitym płoczaninem), badania nad hormonalnym leczeniem nowotworów.¹⁴ W 1939 roku na rynku wydawniczym ukazała się jego książka pt. *Zarys endokrynologii w świetle współczesnych badań* – była to nowatorska w polskim piśmiennictwie monografia, która stanowiła próbę zaprezentowania całokształtu problematyki endokrynologicznej. Stała się ona zarazem punktem wyjścia dla pracy, która pod postacią podręcznika zatytułowanego *Endokrynologia* ukazała się dwa lata po zakończeniu drugiej wojny światowej.

Zmobilizowany z racji swego zawodu do służby „S” na wypadek wojny bakteriologicznej, Ber brał czynny udział w kampanii wrzeźniowej w randze szeregowca.¹⁵ Po klęsce Polski dostał się do niewoli rosyjskiej, następnie niemieckiej (przebywał w obozie jenieckim Stalag VIII C w Żaganie). Po powrocie do Warszawy pracował w szpitalu żydowskim przy ulicy Dworskiej na Czystem (do VII 1941 r.).¹⁶ W getcie, do którego przesiedlono jego najbliż-

szą rodzinę z Płocka, mieszkał przy ulicy Chłodnej.¹⁷ Latem 1941 roku Ber przystał na propozycję prezesa Judenratu w Płońsku, Jakuba Ramka, objęcia stanowiska lekarza w tamtejszym getcie.¹⁸

Do zadań Bera należało prowadzenie szpitala i wszystkich innych działów służby zdrowia i higieny publicznej. Własnymi siłami zorganizował w płońskim getcie łaźnię dla chorych i aptekę, w której pracowała Bronka Łaska z Płocka.¹⁹ Podlegały mu także getta w Nowym Dworze i Nowym Mieście. W grudniu 1942 roku Ber wyruszył wraz z żoną transportem likwidującym getto w Płońsku do Oświęcimia. Udało im się uciec i ukryć w Warszawie pod nazwiskiem „Borowscy”. Hanna Miecznikowska, której rodzice w czasie drugiej wojny ukrywali u siebie w domu Bera i jego żonę, wspomina go w sposób następujący:

Gdy zobaczyliśmy pana Artura, nawet my, dzieci, zdaliśmy sobie sprawę, że nie jest Aryjczykiem. Niski, ruchliwy, ciemnooki, o charakterystycznym wydatnym nosie [...] czasem wychodził do ogrodu na tyłach domu, gdy było już całkiem ciemno. Wdychał woń maciejki, chodził chwilkę, i wracał do siebie. [...] Pan Artur rozbudzał moje zainteresowania przyrodniczo-hodowlane, leczył też nasze zwierzęta.²⁰

Okres wojennej zawieruchy wbrew pozorom nie przerwał kontaktu Bera ze światem nauki. Podczas wojny należał do grona organizatorów tajnego nauczania medycyny.²¹ Opracował także (wspólnie z prof. Zygmuntem Szymanowskim) podręcznik bakteriologii szczegółowej chorób zakaźnych i przetłumaczył podręcznik dla studentów weterynarii Alfreda Trauttmanna i Josefa Fiebigera, *Histologia i mikroskopowa anatomia porównawcza zwierząt domowych*.

W czasie drugiej wojny światowej zginęli rodzice Altera, Chaskiel i Dwojra, jego siostra Regina wraz z mężem Stanisławem Kanarkiem i córką Alicją, oraz rodzice Ireny Ber – Lejzer i Eta Fiszmanowie.²²

12. APP, AMP, sygn. 25766.

13. APP, AMP, sygn. 25766.

14. *Wpływ szczepionego nowotworu na działanie follikuliny u myszy*, „Medycyna”, Warszawa 1938; *Zniesienie reakcji hormonu gonadotropowego przez rosnący nowotwór*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, Warszawa 1938; *Zapobiegawcze działanie hormonu męskiego na powstawanie raków u myszy: doniesienie 2*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, Warszawa 1938; *Zapobiegawcze działanie hormonu męskiego na powstawanie raków u myszy*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, Warszawa 1938; *Badania nad mechanizmem zniesienia reakcji hormonu gonadotropowego przez rosnący nowotwór*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, Warszawa 1938.

15. YVA, sygn. 03/1607, Relacja Artura Bera, s. 1-2.

16. YVA, sygn. 03/1607, Relacja Artura Bera, s. 2.

17. YVA, sygn. 03/1607, Relacja Artura Bera, s. 4.

18. YVA, sygn. 03/1607, Relacja Artura Bera, s. 3.

19. Por. J. Szczepański, *Społeczność żydowska Mazowsza w XIX-XX wieku*, Pułtusk 2005, s. 424; YVA, sygn. 03/1607, Relacja Artura Bera, s. 15.

20. Lekarz królików. Relacja Hanny Miecznikowskiej, „Życie za życie” – dodatek do „Rzeczpospolitej” z 17 IX 2008, s. 4.

21. A. Dawidowicz [red.], *Tajne nauczanie medycyny i farmacji w latach 1939-1945*, Warszawa 1977, s. 383.

22. YVA, sygn. 03/1607, Relacja Artura Bera, s. 1.

W okresie od lutego do listopada 1945 roku Ber wykładał na Wydziale Weterynaryjnym i Lekarskim na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Tu też habilitował się – podstawą stała się jego praca, którą napisał w czasie wojny, *Przypadek guza jajnika – Dysgerminoma ovarii – przebadany hormonalnie*. Jesienią 1945 roku powierzono mu kierownictwo Katedry Endokrynologii na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Łódzkiego. Był jednym z najmłodszych profesorów uczelni. Cieszył się opinią uczonego przeprowadzającego śmiało i oryginalne eksperymenty naukowe.²³ Był autorem trzech monografi: *Hormony roślin zielonych, grzybów i bakterii*, *Rozważania nad zespołem Cushinga i Endokrynologia a współczesna biologia* (trzecia z wymienionych przetłumaczona została na język czeski i węgierski). Brał także udział w opracowaniu m.in. sześciu podręczników i słownika biologicznego.

W Klubie Profesorów i Docentów Wyższych Uczelni w Łodzi odbyło się 6 października 1948 roku inauguracyjne zebranie Wojewódzkiego Oddziału Towarzystwa Przyjaciół Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie. W zebraniu wzięli udział liczni przedstawiciele nauki miasta Łodzi z profesorem Tadeuszem Kotarbińskim na czele, poetą Julianem Tuwimem (prezesem towarzystwa) i członkami poselstwa Izraela: attaché do spraw kulturalnych i prasy Jakubem Peterseilem i radcą poselstwa Azrielem Uchmanim. Artur Ber, który został wybrany wówczas członkiem zarządu Wojewódzkiego Oddziału Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, był jednym z prelegentów. Powiedział wtedy:

*Stare przysłowie hebrajskie mówi: „chęć łamie wszelkie przeszkody”. Twórca syjonizmu Herzl powiedział – jeżeli zechcecie, nie będzie to „legendą”! Budujemy wielkie rzeczy, np. Uniwersytet Łódzki – w mieście, które nie widziało, jak wygląda Uniwersytet, jak się do niego zabrać i jak udzielić mu pomocy. Nie wyobrażamy sobie, aby Uniwersytet Hebrajski nie spotkał się z powszechną sympatią u nas. Wszyscy będziemy pracowali na dobro Uniwersytetu Hebrajskiego wspólnie, wierząc, że wpłynie to na nową wzajemną przyjaźń.*²⁴

W 1949 roku Artur Ber był inicjatorem powołania Polskiego Towarzystwa Endokrynologicznego. Na I Zjeździe Towarzystwa, które odbyło się w 1951 roku, wybrano go prezesem Zarządu Głównego i redaktorem wydawnictwa „Endokrynologia Polska”. Był zarazem członkiem Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego, a także wchodził w skład komitetu redakcyjnego czasopisma „Acta Biologiae Experimentalis”.

W 1956 roku Artur Ber wyjechał do Izraela. Czym podyktowana była jego decyzja? Jak wspomina dr Wadiusz Kiesz, w roku 1956 w Krynicy odbył się zjazd uczonych specjalizujących się w zakresie pawłowizmu.²⁵ Na zjeździe był obecny szef Kursów Przygotowania Obronnego w Łodzi, generał Ogórcow. Ponoć w czasie dyskusji

Kamienica Syne Praszkiara w Plocku (obecnie ul. Kwiatka 9), w której przed drugą wojną światową mieszkał Alter Ber; fot. K. Matusiak.

wystąpił Artur Ber i zapytał Ogórcowa, dlaczego nie mówi on po polsku, mimo że już prawie 10 lat nosi mundur polskiego generała. Efektem tego wystąpienia było skreślenie Bera przez Radę Naukową Wydziału Lekarskiego w Łodzi z listy profesorskiej.²⁶ Według opinii dr. Ryszarda Fenigsena uczonego pozostawił po sobie wspomnienie głębokiego i błyskotliwego umysłu.²⁷ Po wyjeździe z Polski opublikował jeszcze około 70 prac naukowych, pełniąc zarazem funkcję kierownika wydziału endokrynologii w Szpitalu Beilinson.²⁸ Zmarł 9 marca 1977 roku w wyniku niewydolności układu krążenia po przebyciu dwóch zawałów serca.

Artur Ber był osobą powszechnie znaną i poważaną nie tylko w kraju, lecz również w kręgach naukowych za granicą, o czym świadczyć może fakt, że w 1949 roku został honorowym członkiem Czeskiego Towarzystwa Endokrynologicznego. W ocenie profesora Kazimierza Duxa Ber był uczonym, który położył nadzwyczajne zasługi dla organizacji endokrynologii w Polsce. Uczonym o rozległych i różnorodnych zainteresowaniach, który dzięki erudycji potrafił dostrzegać problemy na pograniczu różnych dyscyplin i zgłębiać je aż do momentu odkrycia nowych prawidłowości i faktów.²⁹ Uczonym, którego rodzinne miasto nie chciało (lub nie potrafiło) docenić. ■

26. Na temat „zatargu” generała Ogórcowa z profesorem Arturem Berem również: P. Badmajew, *The History of a Warsaw Insurgent*, Bloomington 2013, s. 103.

27. I. Bołtuć-Staszewska, J. Chałasiński, T. Chróścielewski, *Tranzytem przez Łódź*, Łódź 1964, s. 330.

28. H. M. Sachar, *From the Ends of the Earth: The Peoples of Israel*, dz. cyt. s. 372.

29. K. Dux, *Artur Ber. Indywidualność uczonego*, „Endokrynologia Polska” 1979, t. XXX, z. 1, s. 104.

23. K. Baranowski, *Początki Łodzi akademickiej*, Łódź 1993, s. 230.

24. „Mosty” 1948, nr 119 (241), s. 3.

25. W. Kiesz, *General Ogórcow postrach lekarzy*, „Eskulap Świętokrzyski” 2009, nr 6, s. 13.